

University
of Wrocław

ISSN 2029–2236 (print)
ISSN 2029–2244 (online)
SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJOS
SOCIAL SCIENCES STUDIES
2009, 1(1), p. 63–77

PRIGIMTINĖS TEISĖS SOCIALINIAI DĖSNINGUMAI

Darius Beinoravičius

Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto

Teisės filosofijos katedra

Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva

Telefonas (+370 5) 271 4697

Elektroninis paštas dabein@mruni.eu

Pateiktas 2008 m. gruodžio 15 d., parengtas spausdinti 2009 m. balandžio 22 d.

Anotacija. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 19 str. pažymima, kad „žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės“. Teisės prigimtiškumo turinio atskleidimas tampa ne tik doktrinos, bet ir praktine problema, nes pozityvia teise įtvirtinta teisės prigimtiškumo koncepcija išlaisvina teisę iš voliuntaristinės įstatymų leidėjo galimos savivalės. Kadangi Konstitucija yra tiesioginio taikymo aktas, ir praktikams tenka apibrėžti teisę kaip prigimtine ir ieškoti jos svarbiausių bruožų. Tačiau visų konstitucinių vertybių kontekste tai padaryti nėra paprasta, todėl būtina ieškoti tam tikrų prigimtines teises apibrėžiančių vienodų kriterijų.

Teisės apibrėžtis grąžina teisei autonomiją ne tik kaip mokslui, bet ir kaip socialiniam procesui, atibojant jį nuo ideologijos, politikos ir kitų voliuntaristinių instrumentų. Suformuluoti teisės apibrėžimą, kaip galima spręsti iš šio termino, reiškia nubrėžti ribą, atskirti vieną dalyką nuo kito. Tokių ribų reikalingumą dažnai jaučia tie, kurie puikiai išmano kasdienę kalbamojo žodžio vartosena, bet negali nurodyti arba paaiškinti ypatybių, skiriančių vieną dalyką nuo kito. Straipsnyje analizuojant tyrimo pagrindą – teisės sampratą keliami įvairūs geriau suprantami klausimai – taip ieškoma ir randama teisės prigimtis socialiniuose reiškiniuose, kurie kaip pirminiai pažinimo elementai straipsnyje ir analizuojami. Straipsnyje pabandyta „atkoduoti“, simbolinę reikšmę turinčius teisės ženklus ir sąvokas ir palyginti jas su mokslinėmis koncepcijomis.

Reikšminiai žodžiai: teisės filosofija, prigimtine teisė, konstitucinės vertybės, socialiniai reiškiniai, teisės samprata, teisės simboliai, legislatorius, jurislatorius.

Ivadas

Pozityviosios teisės koncepcijoje teisė iškart siejama su įstatymu, t. y. teisės formalizavimu, jos nustatymu. Tik nustatyta teisė tegali turėti savo formą – įstatymą bendraja prasme. Valstybė į pozityviosios teisės esmę kaip teisinę kategorija įeina kaip teisėkūros subjektas (prigimtine teisę verčia pozityviaja) ir kaip teisiųjų imperatyvų privalomumo garantas. Prigimtinių teisės kompetencija šioje srityje apsiriboja humanistinių idėjų skelbimu (teisinėmis idėjomis). Ji parodo, kokias vertybes valstybė privalo versti visuotinai privalomo elgesio taisykle ir kiek jos gali būti ribojamos. Kita vertus, pažymima, kad šiuolaikinės demokratinės valstybės paskirtis nėra tik minėtųjų teisiųjų garantavimas, nes pastaruoju metu visuomenėje yra akcentuojami ir kiti asmeniui svarbūs interesai. Teisės vertybės yra siejamos su visuomenės interesais. Vakarų civilizacija ir pasaulėžiūra orientuojasi į atskiro žmogaus poreikius, interesus, jo santykius su kitais žmonėmis, jų tarpusavio paslaugavimą ir kultūrinius mainus. Žmogaus asmeninės ir politinės teisės bei laisvės, jo interesai yra esminis šiuolaikinės demokratinės valstybės paskirties ir apsaugos objektas.

Valstybė išvedama iš pozityviosios (nustatytosios) teisės poreikių ir tais poreikiais apribota jos veikla. Kitaip tariant, šiuolaikinės demokratinės valstybės paskirtis yra suderinti įvairiausius interesus, nes jų sutapties negali būti – net solidarioje visuomenėje būtina akcentuoti individų interesų svarbą, atskiriant juos nuo visos visuomenės, taip pat ir valstybės interesų bei poreikių.

Susieję prigimtine teisę su valstybės sankcija perėjome prie institucinės, arba pozityviosios, teisės sampratos, kuri suvienydama prigimtine ir pozityviaja teisę kartu parodo, kokio pobūdžio yra jų santykis. Viena vertus, pozityvioji teisė išvedama iš prigimtinių, kita vertus, pozityvioji teisė paverčia prigimtinių teisės idėjas konkrečia valstybės ginama elgesio taisykle. Straipsnio naujumas ir aktualumas pasireiškia plėtojama nuostata, kad prigimtine teisė yra humanistinis pozityviosios teisės kompromisas, valstybės leidžiamų įstatymų teisinės vertės kriterijus, o pozityvioji teisė – prigimtinių teisės institucinė forma. Lietuvoje šiuos klausimus daugiausia yra tyrinėję prof. A. Vaišvila ir prof. M. Maksimaitis. Straipsnio naujumas pasižymi tuo, kad teisės sampratos aksiomatika plėtojama doktrininių nuostatų sąsajomis su teisės etimologine ir simbolių analize.

Straipsnio tikslas – argumentuoti būtinybę, kad prigimtine teisė būtų realus valstybės leidžiamų teisės aktų teisinės vertės kriterijus, todėl būtina apibūdinti ir apibrėžti svarbiausius šios teisės bruožus. Be to, straipsnio tikslas siejamas su siekiu atrasti metodines pozicijas, kurios galėtų būti teisinės vertės kriterijai. Straipsnio objektas siejamas su šių bruožų, t. y. teisės požymių kaip teisės vertybių ir aksiomų, išskyrimu ir jų atradimu socialinėje aplinkoje. Atkreiptinas dėmesys, kad taikant dogmatinius metodus nustatomi kriterijai, kurie patys gali būti laikomi savarankiškais metodologiniais nuostatomis. Be to, dedukcinį tyrimo metodą reikia papildyti fenomenologiniu metodu, t. y. stebėti konkrečius socialinius reiškinius ir juose ieškoti teisės *a priori* požymių.

1. Bendra teisės ir kitų socialinių normų prigimtis

Aristotelio teigimu, apibrėžimai priklauso mokslų išeities taškams¹. Pažinimo procese siekiant suformuluoti apibrėžimą ypač svarbi yra pradžių pradžia, nes ji yra pirminis išeities taškas, ir nuo jo pradėtas pažinimo procesas įgauna kryptingumą ir taip išvengiama galimų klaidų. Kur yra teisės pažinimo pradžia? Turbūt pačiame žodyje „teisė“. Šio termino reikšmės paaiškinimas yra savotiškas informacijos atkodavimas ir šio reiškinio paskirties paaiškinimas.

Pati pradžių pradžia, pirmasis žmonijos bandymas atsakyti ir paaiškinti jai svarbius pasaulio konstrukcijos ir socialinių dėsningumų klausimus buvo pirmojoje filosofijoje – mitologijoje. Mitas atspindi žmonių sąmonę. Dievų ir herojų istorijos liudija perimamą mitologinę tvarką, atsispindinčią įstatymuose. Mitas yra tarsi sakralizuotas įstatymas, kurį žmonės per mitą įsisąmonina ir per bendrą mitologinę pasaulėžiūrą išreiškia savo solidarumą paklusti mitologinės tvarkos taisyklėms². Todėl šiandien mitologinė pasaulėžiūra mums atspindi savo tvarkos sampratą – teisės esminius požymius, ir svarbu juos mokėti perskaityti, įvertinti bei suvokti.

Skirtingose pasaulio mitologijose teisės motina yra žemė³. Šią perkeltinę prasmę įsisąmoninusią pasaulėžiūrą aiškinant teisės prigimtį galima analizuoti trimis kryptimis.

Pirma, žemė gimdo visa, ką mes turime realiame pasaulyje, ji duoda derlių. Kiekvienas žemdirbys žinojo, kiek pavasarį įdės triūso į dirbamą žemę, tiek rudenį galės džiaugtis savo darbo vaisiais. Žemėje glūdėjo teisingumo etalonas, fiksuojantis tam tikrą pusiausvyrą, vienovę, ant vienos svarstyklių pusės uždėjus triūsą, tam tikras pareigas, o ant kitos – gėrybes, vertybes, teises jas pasiimti. Tokia teisingumo prasmė ir šiandien mums paaiškina šio principo esmę. „Kiek pasėsi, tiek ir pjausi“ – lygybės bei adekvatumo principas bendras ne tik teisės, bet ir visoms kitoms socialinėms normoms. Teisės žemiška kilmė paaiškina nuostatą, kodėl teigiame, kad kiekviena tauta verta tokios teisės, kokios nusipelno, nes teisės kokybė yra pastangų rezultatas. Neįmanoma teisės nusirašyti nuo kitų šalių, nes tai minimalios pastangos, ir tokia teisė bus deklaratyvi, neveikianti. Pastangos – įsisąmoninimo reiškinys, grindžiamas patirtimi ir suvokimu.

Antra, dirbama žemė buvo dalijama į dalis tiksliais tiesiomis linijomis. Žemė buvo dalijama į miškus, laukus, o jų ribos konkretizavo tų plotų dirbimo normas – tam tikras darbo žemėje taisykles. Beveik visi teisės mokslininkai ir kalbininkai sutaria, kad teisės terminas, kaip ir tiesa, yra kilęs iš žodžių tiesumas, tiesus⁴. Ši tiesumo prasmė kilo nuo žemės dalijimo tiesiomis ribomis, griežtomis tiksliais linijomis. 1620 m. Konstantino Sirvydo išleistame lietuvių kalbos žodyne teisės termino nėra, vietoj jo vartojamas „tiesos“ terminas. Nėra teisės termino ir vėlesniuose XIX a. tekstuose. Jis ima rodytis

1 Ackrill, J. L. *Aristotelis*. Vilnius: Pradai, 1994, p. 153.

2 Verdier, R. Le droit au singulier et au pluriel juridicité et cultures juridiques. *Droits. Revue française de théorie juridique*. 1986, 4:75.

3 Schmitt, C. Le droit comme unité d'ordre. *Droits. Revue française de théorie juridique (définir le droit/2)*, 1990, 11:77.

4 Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 128.

lietuvių raštijoje tik XX. a. pradžioje. Galutinai teisės terminas lietuviškoje terminijoje įsitvirtino tik po 1919 metų⁵.

Vieni autoriai teisės atsiradimą sieja su valstybės susidarymu, kiti jos pradžią kilina iš visuomenės. Tiesių linijų brėžimas žemėje prasmingas tik tada, kai norima žemę padalyti lygiai. Remiantis žemės alegorija galima pasakyti, kada atsirado teisė kaip reiškinys. Siejant teisės terminą su tiesiomis linijomis žemėje galima tvirtinti, kad teisės pradžia yra privačios nuosavybės atsiradimas ir jos dalijimasis.

Tiesios linijos, tiesumas susijęs su tiesa. Tiesa – tai žmogaus praktika patikrinto idėjinio sąmonės vaizdinio ir objektyviosios tikrovės fakto atitikties. Šios atitikties atžvilgiu visi žmonės lygūs, nes visi privalo vienodai su juo sulygtinti, t. y. suvienodinti, savo nuomones. O teisinga tai, kas skirtingose nuomonėse tiesu ir lygu, kas tų nuomonių bangavimą išlygina. Vadinasi, tiesa suvienodina ir standartizuoja žmonių nuomones, o jos pagrindas yra ir elgesį vienodinantis veiksnys⁶. Žodžiai, reškiantys tiesumą, tiesią liniją, ne tik lietuvių, bet ir kitose kalbose reiškia teisę, pvz.: rusų – *справедлив*, lotynų – *rectus*, vokiečių – *recht*, anglų – *right*, prancūzų – *droit*, ispanų – *derecho*, italų – *diritto*⁷ ir kt.

Ir trečia, ant žemės statomos tvoros, žyminčios ribas, pastatai. Atsiranda kaimynystės, paveldėjimo, santuokos santykiai, ginčai dėl nuosavybės ir kt. Todėl būtina organizuotai naudotis žeme, ją valdyti pagal tam tikras taisykles.

Taigi žemė su teise susijusi trejopai: yra jos motina, visiems lygi ir vienodai teisinga. Iš to matyti teisės prigimtiškumas ir noras ją ontologizuoti teismo lygmeniu. Kita vertus, žemė teisę maitina žmogaus darbu, todėl žmonės teisės turi tiek, kiek įdeda dėl jos pastangų, kiek prisiima adekvačių pareigų. Čia matyti teisės socialinė prigimtis ir ji svarbi subjektinės teisės lygmeniu. Na, ir žemės paviršiuje teisė perteikiama griežtu tikslumu – preciziškais linijomis. Ir ji teisei perleidžia organizavimo bei viešumo funkcijas. Teisė yra žemiška ir su žeme, kurios vaisiai – žmonių pastangų rezultatas, susijusi. Šis požymis verčia derinti teismo ir veiksmo lygmenis, t. y. vertybes ir jų proporcijas.

Skirtingose teisės koncepcijose daugelis autorių (Malgaud, Kazemier, Eisenmann, Perelman ir kt.) pabrėžia, kad neįmanoma teisės mokslo konstruoti remiantis vien tik logikos ar empiriniais argumentais, nes teisė apima ir vertybinio pobūdžio sprendimus⁸. Teisė savo esme istoriškai formavosi ne kaip logikos konstruktorius, bet kaip teisinių ginčų ir argumentų reiškinys, jungiantis natūralias, formalias ir teises idėjas. Vien tik formalus požiūris į teisę leidžia apibrėžti jos sistemą, parodyti jos problemas, jas spręsti sukuriant naują sistemos elementą vietoj senojo, bet jokia būdu toks požiūris neleidžia teisės iš esmės modifikuoti. Natūraliosios teisės mokslas turi visas galimybes teisės sistemą modifikuoti, tačiau nėra užtikrintas, ar jam pavyks tai sėkmingai atlikti.

Teisė, kaip ji beegzistuoti – ar kaip *a priori* idėja (suvokiama protu), ar kaip idėja *a posteriori* (daiktų prigimtis – teisės faktiškas egzistavimas), nuolat jaučiama įvairiuose

5 Vaišvila, A., p. 129.

6 *Ibid.*, p. 132.

7 *Dictionnaire encyclopédique de théorie et de sociologie du droit*. Paris: Librairie général de droit et de jurisprudence, 1993, p. 108.

8 Husson, L. *Nouvelles études sur la pensée juridique*. Paris: Dalloz, 1974, p. 258.

teisiniuose socialiniuose reiškiniuose. Tačiau teisės idėjų sankirtoje teisė sunkiai atskleidžiama kaip mokslo ar realybės objektas. Jai išgryninti būtina viena koncepcija, kuri socialiniams reiškiniams suteiktų daugiau aiškumo, o ne painiavos.

Akivaizdu, kad socialiniams reiškiniams įtakos turi žmonių poreikiai. Nėra socialinių santykių, kuriuose neatsispindėtų poreikiai. Individo poreikiai yra realiausias kriterijus kuriant žmogaus teisių sistemą. Tais atvejais, kai interesai yra tenkinami visuomenėje, atsiranda visuomeniniai santykiai, interesai virsta socialiniais. Tačiau visada atsiranda priešingų interesų, todėl juos būtina derinti, reguliuoti, kitaip tariant, versti privalomomis elgesio taisyklėmis. Atsižvelgiant į pasitaikančias kliūtis ar pasiektus rezultatus įtvirtinama socialinė taika arba karas, abejingumas, civiliškumas ir kitokios būsenos. Vienos iš jų pasižymi teisine realybe, o kitoms ji nebūdinga. Šiandien, Livšico nuomone, teisės požymių reikėtų ieškoti šiuolaikinėje socialinėje realybėje⁹. Teisės požymiams išskirti iš socialinių reiškinių vėl pasitelksime Aristotelio siūlomus būdus. Aristotelio teigimu, tie dalykai, kurie turi būti pažįstami per įrodomąjį pažinimą, turi būti būtini. Įrodomasis pažinimas yra pažinimas, kurį įgyjame įrodydami¹⁰. Todėl įrodomas yra išprotavimas iš būtinų prielaidų. Tačiau kaip rasti būtinas prielaidas, tuos išsieties taškus? Aristotelio įsitikinimu, daiktai, nuo kurių pradėdame įrodinėti ir kurie aiškūs ir paprasti mums, yra sudėtiniai. Tikslai vėliau ir tik juos išskaidydami mes įgyjame jų pradų ir pradmenų pažinimą¹¹. Būtina išskaidyti tam tikrus esminius pradinis teisės elementus, juos dėlioti ir konstruoti teisės sampratą. Be to, dedukcinį tyrimo metodą reikia papildyti fenomenologiniu metodu, t. y. stebėti konkrečius socialinius reiškinius ir juose ieškoti teisės *a priori* požymių.

Teisės samprata remiasi teisinių reiškinių analize, tik ją atlikus nustatomi teisės taisyklės turinio ir formos požymiai¹². Jau minėjome, kad teisė visų pirma susijusi su svarbiausiais teisiniais reiškiniais, išvestais iš demitologizuotų žemės simbolių – tiesumo, tiesos ir teisingumo. Tiesa ir teisingumas yra teisės šerdis, t. y. teisinių reiškinių esmė. Pažymėtina, kad tik žmogiškasis elgesys gali būti vadinamas teisingu arba neteisingu. Tuo tarpu gamta negali būti nei teisinga, nei neteisinga. Teisingo elgesio taisyklės būdingos tiems individų veiksams, kurie daro poveikį kitiems individams. Teisingumas gali būti distributyvinis arba komutatyvinis. Vadovaujantis distributyviniu teisingumu gėrybės kiekvienam paskirstomos atsižvelgiant į jo vaidmenį visuomenėje, o komutatyviniu (lot. *commutativus* – operacija nepakinta jos elementus sukeitus vietomis) – vykstant mainams išsaugoma aritmetinė lygybė¹³. Dauguma teisininkų laikosi nuomonės, kad komutatyvinį teisingumą pakeitus distributyviniu nebūtų sunaikinta teisei pavaldi individo laisvė. Tačiau, Hayeko nuomone, puoselėjant tokias idėjas „neatsižvelgiama į faktą, jog jokia paskirstymo konfigūracija (t. y. distributyvinis teisingumas – *autoriaus pastaba*) negali būti sukurta vien individams laikantis teisingo elgesio taisyklių, ir kad konkretūs numatomi rezultatai gali būti sukurti tik pagal konkrečias vietas ir laiko

9 Лившиц, Р. З. *Теория права* [Livshits R. Z. *Legal Theory*]. Москва: БЕК, 1994, с. 48.

10 Ackrill, J. L., p. 149.

11 Ibid., p. 166.

12 Bergel J.-L. *Théorie générale du droit*. Paris: Dalloz, 3e édition, 1999, p. 18.

13 *Termes juridiques*. Paris: Dalloz, 1995, p. 328.

aplinkybes tikslingai koordinuojant visą individų veiklą¹⁴“. Kitaip sakant, keliant tokias idėjas faktiškai reikalaujama, kad atskiriems individams būtų neleidžiama savo tikslų siekti vadovaujantis savo žiniomis (ir tai yra laisvės esmė), jie verčiami veikti taip, kad valdžios disponuojamos žinios būtų reikalingos jos pasirinktiems tikslams realizuoti. Tad distributyvinis teisingumas nesuderinamas nei su teisės viršenybe, nei su ta individo laisve, kurią siekia garantuoti teisės viršenybė. Kalbant apie teisės taisykles būtina pasakyti, kad jos yra taikomos nežinomam skaičiui atvejų bei iš anksto nežinomiems asmenims (juk įstatymas atgaline data neveikia), todėl kalbant apie teisę kaip elgesio taisykles vis dėlto tikslinga analizuoti komutatyvinį teisingumą ir šios abi teisingumo formos turėtų būti derinamos.

Pagal Aristotelio komutatyvinį teisingumą, lygybė išivyrąja tada, kai gėrybės paskirstomos tolygiai. Tačiau lygybę atskleidžia dvi priešingos teisingumo svarstyklių pusės. Vienareikšmiški santykiai, kuriems neoponuojami kiti santykiai, yra ne teisiniai, bet kiti socialiniai reiškiniai, pvz., meilė, draugystė ar abejingumas¹⁵. Tokių santykių ant teisingumo svarstyklių dėti neįmanoma, o nėra ir poreikio. Lygiai tokie pat atsiranda ir kiti – techniniai santykiai tarp subjekto ir objekto: tarp žmogaus ir daikto, žmogaus ir gyvūno, šeimininko ir vergo (antikinėje teisėje). Šie santykiai yra vienos krypties, vienos valios pastangomis plėtojasi kryptingai. Tokie santykiai yra vienakrypčiai, neoponuojantys arba jų oponavimas nepripažįstamas, pvz., vergo ir šeimininko, gyvūno ir žmogaus santykiai, arba jie iš tikrųjų neoponuojami, pvz., meilė, abejingumas, draugystė. Tačiau jei esant neoponuojantiems santykiams, kurie yra išoriškai išreikšti ir nelieka vidinės būsenos stadijos, kyla oponuojantys santykiai, jie tampa teisiniais ir būtina derinti, sverti teisingumo svarstyklėmis, pvz., meilė yra vidinė būseną, nukreipta viena kryptimi, tačiau apsisprendus jai išsipareigoti, sudaroma santuoka, kuri jau yra išorinę išraišką turintis teisinis santykis. Oponuojant socialinis santykis virsta teisiniu tik įgijęs išorinę savo išraiškos formą, kuria pripažįstamas tam tikrų pareigų viešas (išorinę, pripažintą išraišką turintis) prisiėmimas. Komutatyvusis teisingumas pretenduoja į dvi lygias svarstyklių puses: iš vienos pusės – teises, o iš kitos – pareigas. Šie du teisingumo elementai yra esminės teisės sudedamosios dalys. Todėl galima sakyti, kad teisės esmę sudaro teisės atitinkančios pareigos. Komutatyvusis teisingumas bus tada, jei teisės atitiks pareigas.

Teisės esmę galima išreikšti formulėmis: teisė(s)/pareiga(os); teisė(s) = pareigai (oms). Šios formulės parodo aiškų terminų neatitikimą, nes rezultato pavadinimas sutampa su vienos iš dalių pavadinimu (pabraukta), esančiu kitoje lygybės pusėje, todėl logikos atžvilgiu sutampantys terminai, turintys skirtingą reikšmę, yra nekorektiški. Reikia pabrėžti, kad tai yra terminų, bet ne esmės problema. Pats teisės terminas pirmą kartą lietuvių raštijoje pavartotas tik XX. a. pradžioje, todėl suprantama, kad Lietuvoje jo mokslinė evoliucija santykinai neilga. Pažymėtina, kad kuriant teisės terminologiją ypač būtinos diskusijos, nes dažnai nesusimąstant perimti rusų kalbos teisės terminai yra netikę vertiniai. Kita vertus, Lietuvos teisininkai yra labai konservatyvūs ir sunkiai

14 Hayek, F. A. *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė*. T. 2. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 139.

15 Ktoyanovitch, K. *Le domaine du droit*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1967, p. 491.

pripažįsta naujoves, siūlomus naujus teisės terminus, piktinasi, kai kritikuojami senieji terminai, tačiau šiame darbe šių klausimų išsamiau nesvarstysime –norime tik pabrėžti ir atkreipti dėmesį, kad būtinos bendros kalbininkų ir teisininkų pastangos tobulinant teisės terminus.

Kaip jau buvo minėta, oponuojant socialinis santykis virsta teisiniu tik įgijęs išorinę savo išraiškos formą, kuria pripažįstamas tam tikrų pareigų viešas (išorinę, pripažintą išraišką turintis) prisiėmimas. Oponuojančius atvejus atskleidžia įsipareigojimas, turintis išorinę savo išraiškos formą, nes vidinis įsipareigojimas žinomas tik vienam subjektui ir joks oponavimas viešai ant svarstyklių nededamas. Pvz., draugystės santykių nutraukimas nėra teisinis reiškinys, nes nebuvo įsipareigojimo, o jeigu ir buvo, jis neturėjo oficialios išorinės išraiškos, buvo vidinis. Visai kitaip yra santuokos nutraukimo atveju, kai naikinamas įsipareigojimas vertinamas išoriškai, dedamas ant teisingumo svarstyklių atsižvelgiant į įsipareigojimo tęstinumą. Tas pat pasakytina apie teisės pažeidimus, kai pažeidžiamas viešas įpareigojimas gerbti tam tikras vertybes, kurios buvo ginamos rūpinantis taip pat ir jas pažeidusiu subjektu.

Oponavimas neturi būti suvokiamas kaip konfliktas. Oponuojant galima ieškoti socialinio kompromiso ir juo garantuoti pozityvų socialinių santykių plėtojimą. Oponuojant vienai teisingumo svarstyklių pusei ieškoma kitos adekvačios svarstyklių pusės – teisėms ieškoma adekvačių pareigų, o pusiausvyra kalba apie jų atitiktį, derinimą ir lyginimą.

*Taigi teisė reikalauja trijų būtinų požymių, kurie dedami ant teisingumo svarstyklių: pirmas – **įsipareigojimas turimoms teisėms** (teisėms oponuojančių – priešingai atitinkančių – elementų (pareigų) ieškojimas antrai svarstyklių pusei), antras – **pripažinta išorinė išraiška** (abiejų pusių pripažįstamas oficialus dėjimas ant svarstyklių) ir trečias – **derinimas** (svarstyklių pusiausvyros nustatymas).*

Pirmas teisinių reiškinų požymis – įsipareigojimas turimoms teisėms gali būti dvejopas. Vienu atveju teisės gali būti pripažįstamos, todėl jos automatiškai sukuria adekvačias joms pareigas. Pvz., tokių vertybių kaip sveikata, gyvybė, nuosavybė pripažinimas automatiškai įpareigoja jas gerbti. Kitu atveju prisiimamos pareigos sukuria adekvačias teises, pvz., pareigūnas, vykdydamas savo pareigas, naudojasi tas pareigas atitinkančiomis teisėmis arba asmuo, norėdamas turėti tam tikras teises, prisiima tam tikras pareigas sudarydamas įvairias sutartis, kurios suteikia tam tikras teises tas pareigas įgyvendinti, t. y. *pareigos suponuoja teises*. Pareigų ar teisių pirmumas yra santykinis, nes galima teigti, kad, *norint garantuoti savas teises, joms įsipareigojama. Tik atsiradus pareigai visiškai garantuojama teisė*.

Antras požymis – pripažinta išorinė išraiška. Šis teisės požymis siejamas ne su teisės esme, bet su jos išraiškos forma. Išraiškos formos būtinybė tampa teisės esminiu požymiu, nes be išraiškos teisė liktų sąmonės plotmėje, kitaip tariant, teisės socialiniame gyvenime nebūtų. Kad teisinis reiškinys būtų *išorinis*, jis būtinai turi būti sąmoningai ir valingai išreikštas kalba, veika ar kitaip konkludentyviai (lot. *concludo* – darau išvadą; rodantis sutikimą, leidžiantis padaryti išvadą). *Išorinės* išraiškos *pripažinimas* siejamas su oficialiai veikiančios jurisdikcijos pripažinimu. Viduramžiais vyravo įvairių jurisdikcijų pliuralizmas, todėl jos tarpusavyje konkuravo, natūraliai evoliucionavo.

Šiandien kalbame apie vienos darnios valstybės jurisdikcijos egzistavimą, todėl tik valstybės pripažintos formos (teismai, arbitražai, ginčus sprendžiančios bei teisinius faktus nustatančios valstybinės įstaigos ir kt.) yra laikomos oficialiai pripažintomis. Oficialus pripažinimas reiškia *visuotinią privalomumą*, t. y. pripažinta elgesio taisyklė tampa visiems vienodai privaloma.

Ir trečias požymis – derinimas (pusiausvyros nustatymas) kuria tam tikrą socialinę tvarką, o nukrypimas nuo šios pusiausvyros lengvai gali transformuotis į socialinę netvarką, sukurti visai kitą „tvarką“ ir kitą „teisę“. Pusiausvyra išreiškia teisės natūralumą, jos esmę, o nukrypimas nuo pusiausvyros kuria arba privilegijas, arba prievoles. Teisės ir pareigas lemia ne pati teisė savaime, o poreikiai. Socialinius reiškinius veikia tam tikra grupė, „klasė“, politinė partija tenkindama tam tikrus savus poreikius. Juos tenkinant būtinas teisės primatas, teisės esmės viršenybė šiems procesams, nes kitaip interesai nebus derinami, nebus pusiausvyros, o tik nuolatinis balansavimas ir visuomeninių santykių išderinimas. Derinimas kalba apie tam tikras teises procedūras, teisinio reguliavimo metodus, kuriems daugiau dėmesio bus skirta aptariant teisės ir įstatymo santykį.

2. Išvestiniai juridinių reiškinių požymiai

Kaip jau minėta anksčiau, teisiniams reiškiniams, kad jie būtų teisiniai, būtini šie požymiai, dedami ant teisingumo svarstyklių: pirmas – įsipareigojimas savo ir kito asmens turimoms teisėms (teisėms priešingai atitinkančių pareigų arba, atvirkščiai, pareigas atitinkančių teisių dėjimas ant svarstyklių), antras – pripažinta išorinė išraiška (abiejų pusių teisių ir pareigų oficialus pripažinimas – dėjimas ant svarstyklių) ir trečias – derinimas (teisingumo svarstyklių pusiausvyros nustatymas).

Teisės normų socialinė prigimtis reikalauja dar vieno požymio – *atitikties moralei*, t. y. teisės normų atitikties vidiniam žmogaus įsitikinimui gerbti kito asmens interesus (teises) ir kartu savanoriškam tokios pagarbos reiškimui, todėl teisės normos negali prieštarauti moralės normoms, turi jas atitikti. Šiuos požymius galima vadinti esminiais teisinių reiškinių požymiais, nes kitus požymius išvesime iš esminių, todėl juos galima vadinti išvestiniais.

Pirmas požymis – įsipareigojimas turimoms teisėms – lemia išvestinį požymį – savanoriškumo pirmumą. Šis požymis rodo, kad visuomenės santykiai turi būti reguliuojami atsizvelgiant į visuomenės poreikius, kuriuos visų pirma išreiškia patys žmonės, o ne valdžia savavališkai gali nuspręsti, kaip turi būti reguliuojami šie santykiai. Valstybės užduotis – netrukdyti asmeniui susikurti teisę, o kai ji sukurta – pakankamai veiksmingai ją ginti. Savanoriškumas skatina visuomeninių santykių plėtojimąsi iškilus konfliktui, savanoriškai jis greičiau išsprendžiamas, o kai savanoriškai šalys nereguliuoja santykių arba jau suregulius nepriima atsakomybės, būtinas valdžios įsikišimas – teisėtos jėgos panaudojimas. Ne veltui teisės simbolis yra ne tik svarstyklės, bet ir kalavijas.

Kaip jau buvo minėta, teisės kildinimą vien tik iš jėgos atmetame, nes jeigu tai pripažintume esminiu koncepcijos požymiu, turėtumėme pagrindo absurdiškai teigti, kad

teisė egzistuoja ir gyvūnų pasaulyje. „Stipriojo teisė“, galinti kurti įstatymą, bet ne teisė. „Teisė“ tampa ne socialinė, o biologinė, neįmanoma kalbėti apie teisingumą kaip teisių ir pareigų pusiausvyrą. Socialinė prievarta visada yra susijusi su biologine tvarka, nes užtikrina grupės koegzistavimą ir individo išgyvenimą. Teisė, kuri primityviai apima prievartą, taip pat yra biologinė, o ne socialinė, t. y. ir ne teisinė¹⁶. Brutalia jėga nustatoma tvarka nėra teisė, nes ji teisių nenumato, teisių nebelieka, o yra tik įpareigojimai. Iš „biologinės“ teisės (jėgos) atsiranda biologiniai įstatymai, kurie būdingi gyvūnams, nes kyla iš fizinių poreikių, o žmonių pasaulyje biologiniais įstatymais pripažįstami tik natūralūs interesai, atmetant teisės socialinius teisingumo aspektus.

Teisės paskirtis nėra kurstyti visuomenės ginčus, dėl jų varžytis ir kovoti, naudoti kitokią prievartos jėgą, atvirksčiai, ji skirta ginčams spręsti, jiems mažinti ir šalinti, pakeisti nesutarimų prievartos jėgą teisine procedūra, kuri teisės normomis sukurtų veiksmingą socialinį solidarumą, garantuojantį fizinį ir juridinį individų saugumą.

Vadinasi, ne jėga yra teisės pirminis elementas. Dėl šios priežasties jėga kaip požymis nėra susijęs su esminiais teisės reiškinių požymiais. Tačiau reikia pripažinti, kad teisė naudojasi teisėta jėga tam, kad teisė būtų gerbiama ir kad jos būtų paisoma.

Jėgos naudojimą teisė pateisina tik tais atvejais, kai būtina užtikrinti pagarbą teisei. Teisėta jėga naudojama ne bet kokiais legislatoriaus (lot. *legis* – įstatymas, todėl įstatymų leidėjo) valiai įgyvendinti, bet tik teisės garantuojamam jurislatoriaus (lot. *ius* – teisė, todėl teisės leidėjo) sprendimui užtikrinti¹⁷. Jurislatorius kurdamas teisę vadovaujasi anksčiau minėtais teisės reiškinių reikalavimais, jiems paklūsta, o legislatorius, nors dažnai ir sankcionuoja papročius, tačiau iš esmės pats kuria „teisę“ vadovaudamasis savais poreikiais, todėl jam didžiausias autoritetas yra kieno nors valia (grupės, partijos, politinė ir kt.), bet ne teisės kriterijai. Tokiais atvejais legislatoriaus naudojama prievarta vadinama legalia (išplaukiančia iš įstatymo, t. y. jo valios), bet ne teisine.

Teisinė prievarta atitinka tokius pat juridinių reiškinių požymius, t. y., pirma, prievarta turi būti numatyta tik remiantis tomis normomis, kurios aiškiai išreiškia teisių ir pareigų pusiausvyrą. Antra, prievarta turi būti adekvati teisės pažeidimui, t. y. pažeidėjas praranda tiek savo teisių, kiek jis negerbė kito teisių darydamas pažeidimą, prievarta turi atkurti pažeistą teisių ir pareigų pusiausvyrą. Ir trečia, pažeistą teisių ir pareigų pusiausvyrą turi būti skatinama atkurti savanoriškai, o tik vengiant savanoriškai atsilyginti atsiranda oficiali teisėta prievarta.

Turime sutikti su nuomone, kad nėra teisės, kol ji nėra garantuojama prievarta (valstybės). Kol teisė tampa garantuojama, tėra teisės sąmonė, teisės jausmas¹⁸. Pozityviosios teisės norma tampa elgesio taisykle tada, kai ji išorinio autoriteto veiksmu yra padaroma prievartine. Kad prievarta reikalinga teisės sampratai, galime įsitikinti stebėdami kitas socialines, pvz., moralės, normas, kurios taip pat turi prievartos požymį, tik, žinoma, daug silpnesnį, dažniausiai pasireiškiantį visuomenės smerkimu. Teisės normomis išreiškiamas jos kūrėjų (arba sankcionuotojų) pasmerkimas tų veikų, kurios teisės

16 Trentin, S. *La crise du droit et de l'état*. Paris-Bruxelles, 1935, p. 126.

17 Goyard-Fabre, S. *L'Etat de droit. Cahiers de philosophie politique et juridique*. 1993, 24:24.

18 Leonas, P. *Teisės enciklopedija*. Vilnius: Pozicija. 1995, p. 162.

normomis yra draudžiamos, arba pažeidus leidžiančių teisės normų numatytas taisykles. Paklusimo pripažintai valdžiai sąlygos apibrėžia ir nuolatines jos galių ribas, nes nuo tų sąlygų priklauso valstybės vientisumas ir net egzistavimas. Šioms paklusimo sąlygoms priklauso reikalavimas, kad prievarta gali būti naudojama tik pripažintoms bendroms teisingo elgesio taisyklėms palaikyti. Teisės normų kūrėjas – valstybė privalo ieškoti teisėtų pasmerkimo formų. Jos yra garantuojamos ir saistomos teisės, o idėja, kad kaip visos valdžios šaltinis turi egzistuoti niekuo nesaistoma valdžia, tėra fikcija, kurią daro būtina klaidingos faktinės teisinio pozityvizmo prielaidos, ir ji nieko nepasako apie tikruosius valdžios šaltinius¹⁹. Teisingumas yra aklas, jei jis nesusijęs su justicija ir jurisprudencija. Ignoruojant teisę (kaip jurisprudenciją) ignoruojamas ir teisingumas²⁰. Todėl jurisprudencija turi gyvuoti kartu su teisingumu, iš jo išplaukti. Iš teisingumo ir teisės turi atsirasti teisėta jėga ir jos formos.

Jurisprudencijos sugyvenimo su teisingumu sąlyga yra jos išlaisvinimas iš valios ir palenkimas protui. Jei jurisprudencija tampa valios aprašymu, jos klasifikavimu, rūšiavimu, lyginimu ir kt., ji neina pirmą praktikos, o atvirkščiai, slenka paskui ją, yra valios įkalinta. Todėl mokslas privalo būti intelektualiai laisvas, gebantis atmesti bet kokias paradigmas, dogmas ar ideologiją²¹. Teisės išlaisvinimas suteikia laisvę ir valstybei, kuri per politiką tampa priklausoma nuo ideologijos ir įvairių pliuralistinių interesų kovos. Teisė suteiktų teises valstybei kaip tos teisės įgyvendinimo organizatorei, taip pat nustatytų valstybei konkrečias pareigas. Šios leistų naujai įprasinti demokratiją, kuri, nesant teisės viršenybės, tampa chaotiška ir tarnauja stipresniųjų grupių interesams, neaišku, kas yra atsakingas už vykdomus politinius procesus. Teisės viršenybė stabilizuotų socialinius faktus, leistų juos kryptingai valdyti.

Reikia pabrėžti, kad ne patys socialiniai faktai yra teisės objektas, nes teisė yra įrankis, „plūgas, ariantis socialinių faktų dirvą“. Teisė yra aukščiau socialinių faktų – ginčų, nesutarimų, t. y. socialinės prievartos (jėgos), teisės paskirtis šalinti ginčus ir nesutarimus, apginti silpnesnįjį ir nubausti skriaudiką²². Viena vertus, teisė yra aistrų, interesų, vertybių konfliktas, kita vertus – nesiliaujanti teisingumo ir taikos paieška²³. Teisė juridinėmis procedūromis (kartais ir teisėta jėga) iš socialinių faktų pašalina konfliktus – socialinę neteisinę prievartą ir įtvirtina socialinį kompromisą. Teisė kaip įrankis tokius procesus gali atlikti tik naudodama tam tikrą juridinę procedūrą bei teisinę prievartą.

Įsikišus teisei socialinius faktus jau veikia teisinė prievarta. Kadangi jėga, kaip jau anksčiau buvo konstatuota, nėra teisės esmė (pradinė „ląstelė“), tai ir socialiniai faktai patys savaime taip pat nėra teisės esmė, o tik dirva, kurioje teisė veikia.

Anksčiau minėtos priežastys taip pat neleidžia teigti, kad teisė yra natūraliai susiklosčiusi tvarka, nes natūraliai susiklosčiusi tvarka ir yra socialinių faktų būseną. Natūraliai susiklosčiusi tvarka yra tik socialiniai, bet dar ne teisiniai santykiai. Todėl Hayeko

19 Hayek, F. A., p. 60.

20 D'Ors, A. *Une introduction à l'étude du droit*. Marseille: Presses universitaires d'Aix, 1991, p. 26.

21 Herrendorf, D. E. *Autopsie de la science du droit*. Marseille: Presses universitaires d'Aix, 1996, p. 41.

22 Trentin, S., p. 127.

23 Kayser, P. *Essai de contribution aux notions de droit de justice et d'équité*. Marseille: Presses universitaires d'Aix, 2001, p. 16.

minčiai, kad: „Dauguma elgesio taisyklių atsiranda ne pažintų aplinkos faktų intelektualinio apdoravimo eigoje, o kaip vienintelis žmogaus rastas būdas, kaip prisitaikyti prie šių faktų, kaip toks jų „žinojimas“, kurio nesuvokiame ir kuris pasireiškia ne sąmoninga mintimi, o taisyklėmis, kuriomis vadovaujamės savo veikloje²⁴“, galima pritarti tik su sąlyga, kad jo minima tvarka yra ne teisiniai, bet socialiniai santykiai, tačiau Hayekas tokią tvarką laiko teise. *Būtina paprieštarauti*: jei nėra teisės įsikišimo, teisiniai santykiai neatsiranda, yra tik socialinių santykių pozityvi būseną. Kol socialiniai santykiai plėtojasi pozityviai, tol nekyla ginčų, t. y. nėra nei aistrų, interesų, vertybių konflikto, nei nesiliaujančios teisingumo ir taikos paieškos, tol yra tik socialiniai, bet dar ne teisiniai santykiai. Jei atsiranda nukrypimų nuo norimos, „natūralios“ tvarkos, tokia tvarka turi būti fiksuota arba, kaip sako Hayekas, „atrasta“. Tačiau tokį tvarkos atradimą Hayekas klaidingai sieja su susiklosčiusios tvarkos perkėlimu – socialinius santykius laiko teisiniais, t. y. vadina teise, nes, be „atradimo“, dar būtina atkurti pažeistų teisių ir pareigų pusiausvyrą, ją užtvirtinti ir garantuoti. Tada ir atsiranda teisiniai santykiai, nes iki tol (kol nebuvo būtina išsaugoti teisių ir pareigų pusiausvyrą) jie buvo socialiniai. Jei remtumės Hayeko teisės „atradimo“ traktavimu kaip natūralios tvarkos automatinio fiksavimo, teisiniai santykiai tuo ir tesiskirtų nuo neteisinių, kad jie yra „atrasti“, tai yra nustatyti kaip taisyklė. Jei taip, tai nėra jokios prasmės tą taisyklę versti teisine, užtenka, kad ji veikia kaip socialinė norma. Todėl negalime pritarti Hayeko teiginiui, kad tai, „jog teisės taisyklės turėjo būti sukurtos kieno nors valios pastangomis, prieštarauja faktinei teisės raidai ir yra toks pat mitas kaip visuomenės kildinimas iš visuomeninės sutarties <...> tiems, kuriems buvo patikimas taisyklių formulavimo uždavinys, jų autoritetą lemdavo tikrasis ar tariamas gebėjimas atrasti teisingumą, o ne jį sukurti²⁵“. Tokiu atveju teisė yra atrasti socialiniai faktai, o ne priemonė juos paveikti. Teisė tapatinama su pačiais socialiniais faktais, nors jie iš esmės yra aplinka, kurią teisė veikia (socialiniai faktai – „dirva“, o teisė – priemonė, „plūgas, ariantis socialinių faktų dirvą“). Teisės taisyklės, kaip jau buvo minėta, atsiranda veikiant tam tikriems interesams, ir tai patvirtina tiek šiandieninė įstatymų leidyba, tiek visa teisės raida. Teisės „atradimas“ nebuvo geranoriškas valdytojų tarnavimas savo pavaldiniams, jie taikstėsi su abipusėmis nuolaidomis siekdami savų interesų, kaip ir šiandien Seimo nariai dirba ne vien iš altruizmo, bet daugiau ar mažiau atstovauja savo rinkėjams tikėdamiesi, kad jie ir vėliau juos pakartotinai išrinks, arba vykdo partijos politinę valią norėdami vėl būti įtraukti į rinkimų sąrašus. Politika daugiausia priklauso nuo atskirų grupių tarpusavio sandorių.

Tokiu prieštaravimu Hayekui akcentuojame ne apskritai prieštaravimą jo teorijai (yra daug mokslškai labai vertingų pozicijų), bet tik tai, kad teisė nėra natūrali tvarka. Ji yra kuriama. Be jokios abejonės, ta tvarka turėtų būti atrasta vadovaujantis teisės kriterijais. Teisė turėtų vertinti, ar „natūrali“ tvarka atitinka teisių ir pareigų pusiausvyrą, ar jai prieštarauja, yra pažeista, nes „natūrali“ tvarka gali įtvirtinti ne tik teisę, bet jos anti-podus – prievoles ir privilegijas. Kadangi Hayekas teisės nelaiko priemone, tai jis negali tikėti ir teisingumu – teisės esme. Jis teigia: „(...) tiesos arba teisingumo visada galime

24 Hayek, F. A., p. 39.

25 *Ibid.*, p. 68.

siekti tik nuosekliai šalindami klaidas arba neteisingumą, bet niekada negalime būti tikri, kad pasiekėme galutinę tiesą ar teisingumą²⁶. Bet juk teisingumo siekimas ir yra teisių ir pareigų pusiausvyros nustatymas arba pažeistos pusiausvyros atkūrimas (tai ir atliekama šalinant klaidas, t. y. pažeidimus). Teisingo elgesio taisyklės negina atskirų interesų – jų turi būti laikomasi tenkinant bet kokius interesus, nes jomis siekiama interesų kompromiso. Valdžia, užsiimanti laikiniais ir atskirais dalykais, turi būti pavaldi teisei. Netikėjimas teisingumu verčia nebetikėti teise ir daro beprasmišką jos egzistavimą.

Jau buvo pabrėžta, kad teisė, kaip ir ariama žemė, yra žmogaus rankų kūrinys. Kiek žmogus įdeda pastangų, tiek jis kuria teisę. Šią išvadą taip pat mums diktuoja ir esminiai teisinių reiškinių požymiai, ypač – dėjimas ant teisingumo svarstyklių tiesiogiai apeliuoja į žmogaus atliekamą socialinių faktų vertinimą ir koordinavimą. Teisės kaip faktinės tvarkos traktuotė yra net pavojinga, nes po tokios teisės sampratos priedanga valdžia visą biurokratijos ir valdininkų veiklą gali traktuoti kaip „teisę“, nes valdžia sukurtą sau naudingą tvarką²⁷.

Kritikuojamam teisės kaip faktinės tvarkos požymiui neleidžia ir kiti esminiai teisinių reiškinių požymiai – dėjimas ant teisingumo svarstyklių bei teisių ir pareigų derinimas. Šie požymiai suponuoja dvigubus reikalavimus tiek visuomenei, tiek valdžiai: viena vertus, socialinės grupės negali nepaisyti kitų socialinių grupių interesų, o kita vertus – valdžia privalo derinti visuomenės interesus.

Dėjimas ant teisingumo svarstyklių bei teisių ir pareigų derinimas tiesiogiai susiję su teisės ir valstybės (valdžios) santykiu, nes valstybė reguliuoja ir kontroliuoja visuomenės santykius, kai nebeužtenka pačios visuomenės reguliavimo bei kontrolės.

Jau pirmasis teisinių reiškinių išvestinis – savanoriškumo pirmenybės požymis valstybei numato tam tikrus suvaržymus. Todėl galima kalbėti apie teisės viršenybę valstybei, jos politikai, t. y. apie teisinę valstybę. Teisinėje valstybėje ne visi įstatymai pripažįstami teisiniais, nes teisė ir įstatymas nesutapatinami. Teisės nebetapatinant su įstatymu, kalbama apie plačiąją teisės sampratą, kuri apima ir teisės idėjas. Iš šių pozicijų žiūrint įstatymas gali būti teisinis, jei sutampa su teisės idėjomis (atitinkančiomis teisių ir pareigų pusiausvyrą), ir neteisinis, jei neatitinka teisių ir pareigų vienovės.

Teisinis įstatymas yra teisinės valstybės požymis. Valstybės įpareigojimas leisti teisinius įstatymus numato valstybei pareigas. Valstybė šiandien turi išsprasinti kaip politinė teisės įgyvendinimo organizacija: visa jos veikla orientuojama į žmogaus teisių apsaugos ir įgyvendinimo poreikius²⁸. Iš valstybės ateina tokie svarbūs teisės požymiai kaip visuotinis jos privalomumas ir jo garantavimas teisinės prievartos priemonėmis. Šiuo požiūriu valstybė pozityviosios teisės elemento teisėmis išsprasmina kaip žmogaus teisių įgyvendinimo organizacija. Todėl valstybė šiuo atveju yra ne politinė, bet pozityviosios teisės požiūriu teisinė kategorija, nes susijusi su teisėkūra ir teisės įgyvendinimu.

26 Hayek, F. A., *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė*, p. 39.

27 *Ibid.*, p. 70.

28 Vaišvila, A., p. 123.

Išvados

1. Susieję prigimtinę teisę su valstybės sankcija perėjome prie insitucinės, arba pozityviosios, teisės sampratos, kuri suvienydamą prigimtinę ir pozityviąją teisę kartu parodo, kokio pobūdžio yra jų santykis. Viena vertus – pozityvioji teisė išvedama iš prigimtinės, kita vertus, pozityvioji teisė paverčia prigimtinės teisės idėjas konkrečia valstybės ginama elgesio taisykle.

2. Neįmanoma teisės mokslo konstruoti remiantis vien tik logikos ar empiriniais argumentais, nes teisė apima ir vertybinio pobūdžio sprendimus. Teisė savo esme istoriškai formavosi ne kaip logikos konstruktorius, bet kaip teisiųjų ginčų ir argumentų reiškinys, kuris jungia natūralias, formalias ir juridines teisės idėjas.

3. Teisės simbolio – svarstyklių – reikšmės atskleidimas paaiškina, kad teisė reikalauja trijų būtinų požymių, kurie dedami ant teisingumo svarstyklių: pirmas – išipareigojimas turimoms teisėms (teisėms oponuojančių – priešingai atitinkančių – elementų (pareigų) ieškojimas antrai svarstyklių pusei), antra – pripažinta išorinė išraiška (abiejų pusių pripažįstamas oficialus dėjimas ant svarstyklių) ir trečia – derinimas (svarstyklių pusiausvyros nustatymas).

4. Teisė nėra vien tik natūrali, prigimta tvarka, ji ir kuriama ir dėl to yra socialinė. Be jokios abejonės, ta tvarka turėtų būti atrasta vadovaujantis teisės kriterijais. Teisė turėtų vertinti, ar „natūrali“ tvarka atitinka teisės esmę – teisių ir pareigų pusiausvyrą, ar jai prieštarauja, yra pažeista, nes „natūrali“ tvarka gali įtvirtinti ne tik teisę, bet ir jos antipodus – prievoles ir privilegijas.

5. Priešingybių harmonija pastebima ne tik gamtos reiškinuose (pvz., atomo sandara pagrįsta teigiamo ir neigiamo elektrono ir neutrono adekvačiu santykiu), bet tos pačios taisyklės – priešingybių pusiausvyra, vadinama teisingumu, būdinga ir socialiniams teisiniams reiškiniams, todėl teisės prigimtiškumas ir socialumas vienas kitą papildoma – prigimtinei teisę plėtojant veiksnio lygmeniu būtina atsižvelgti į socialinius dėsnumus.

Literatūra

- Ackrill, J. L. *Aristotelis*. Vilnius: Pradai, 1994.
- Bergel, J.-L. *Théorie générale du droit*. Paris: Dalloz, 3e édition, 1999.
- Dictionnaire encyclopédique de théorie et de sociologie du droit*. Paris: Librairie général de droit et de jurisprudence, 1993.
- D'Ors, A. *Une introduction à l'étude du droit*. : Presses universitaires d'Aix, 1991.
- Goyard-Fabre, S. L'Etat de droit. *Cahiers de philosophie politique et juridique*. 1993, 24.
- Hayek, F. A. *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė*. T. 2. Vilnius: Eugrimas, 1998.
- Herrendorf, D.E. *Autopsie de la science du droit*. Marseille: Presses universitaires d'Aix, 1996.
- Husson, L. *Nouvelles études sur la pensée juridique*. Paris: Dalloz, 1974.
- Ktoyanovitch, K. *Le domaine du droit*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1967.
- Leonas, P. *Teisės enciklopedija*. Vilnius: Pozicija, 1995.

- Kayser, P. *Essai de contribution aux notions de droit de justice et d'équité*. Marseille: Presses universitaires d'Aix. 2001-1.
- Schmitt, C. Le droit comme unité d'ordre. Droits. *Revue française de théorie juridique* (définir le droit/2). 1990, 11.
- Termes juridiques*. Paris: Dalloz, 1995.
- Trentin, S. *La crise du droit et de l'état*. Paris-Bruxelles, 1935.
- Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2004.
- Verdier, R. Le droit au singulier et au pluriel juridique et cultures juridiques. Droits. *Revue française de théorie juridique*. 1986, 4.
- Лившиц, Р. З. *Теория права* [Livshits R. Z. Legal theory]. Москва: БЕК, 1994.

SOCIAL REGULARITIES OF NATURAL LAW

Darijus Beinoravičius

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *In the 19th article The Constitution of the Republic of Lithuania indicates, that "human's rights and freedoms are natural". The revelation of content of law naturalness becomes not only doctrinal, but also practical problem, because the concept of law naturalness consolidated by positive law releases the law from possible voluntaristic lawlessness of legislator. Whereas the Constitution is the act of direct practise, and practitioners need to define the law as natural and to find out basic features. Though, it is not easy to do that in the context of all constitutional values, therefore, it is necessary to seek for certain united criterions which defines natural laws.*

The definition of law returns autonomy for the law not only as science, but also as social process, isolating it from ideology, politics and other voluntaristic instruments. To frame the definition of law, as it can be seen from this term, means to draw the border, to distinguish one thing from another. The necessity of that borders feel these, who perfectly know the daily usage of language, but cannot indicate or clarify features distinguishing one thing from another. In the article, before discovering the point of departure – the conception of the law, various better understandable questions are raised, thus the nature of law is sought and discovered in social appearances, which as initial cognitive points of departure are analysed. The article tries to "decode" the signs and concepts of law having nominal meaning and to compare them with scientific concepts.

The conception of positive law at one ties the right with the law, i.e. formalization of law, determination of it. Just determined law can have its shape – the law in common sense. The State to the essence of positive law, as legal category, enters as the subject of lawmaking (natural law is changed to positive) and as guarantee of necessity of legal imperatives. The competence of natural law in this range restricts to declaring of humanistic ideas (legal ideas). It shows, which values should state turn to conventional regulation of behaviour and how much it can be limited. On the other hand, it is indicated, that the purpose of contemporary democratic state is not just reassurance of above-mentioned rights, because recently in

---

the society other important concerns for person are emphasized. The values of law are related with public interests. Western civilization and world-view orients to separate human needs, interests, his relations with other persons and their internecine services, cultural interchange. Human's personal and political rights and freedoms, his interests are the basic object of purpose and protection of modern democratic state.

Keywords: *legal philosophy, natural law, constitutional values, social phenomenon, the conception of law, the symbols of law, legislator, jurislator.*

Darius Beinoravičius, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: teisinio įstatymo koncepcijos ir jos įgyvendinimo kūrimas.

Darius Beinoravičius, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Legal Philosophy, associated professor. Research interests: the development of conception of legal law and implementation of it.

